

Siteri Róbert

**„AZ ISTEN ÚGY TEREMTETTE ...”
(TÖRTÉNETEK HAJZER JÁNOS VÉRTESI TÁLTOSRÓL)**

„... a sámán átmegegy egy pszichikai folyamaton, amelynek során a gyengeség állapotából az erő helyzetébe kerül. Ebből látszik, hogy nem lehet valami gyenge alkatú pszichopata, amint azt korábban oly gyakran tartották, hanem sokkal inkább különleges adottságokkal rendelkező egyéniség, hasonlatos sok tekintetben a mai pszichiaterekekhez... Ebből a szempontból a sámánizmus nem vallás, hanem pszichotechnika, amely elvben bármelyik 'nagy' világvallás keretén belül megjelenhet.”

(Hoppál Mihály: Sámánizmus napjainkban?)

Azokat a történeteket, amelyek e munka alapjául szolgálnak 1995 júliusa és szeptembere között gyűjtöttem Vértes községben és környékén. Előzetes célkitűzésem szerint arra a kérdésre kívántam választ kapni, hogy milyen nyomai vannak a táltos-hiedelemkörnek ebben a községben. A gyűjtőmunka helyszínének kiválasztása nem volt véletlenszerű. Vértes (1970-ben Nagylétával történt egyesítése óta Létavértes) az Érmellék és a Bihari-síkság határán fekszik. Olyan tájegységek – Hajdúság, Sárrét, Nyírség – közelében, amelyeket a tudomány a táltos-hiedelemkör „klasszikus” területeiként tart nyilván.¹ Ezek azok a tájegységek, ahol a hiedelemkör a legteljesebben megmaradt szinte napjainkig.

Feltételezhető volt ez az anyaggyűjtésre kiválasztott községről, illetve tágabb környezetről is. Rögtön a gyűjtőmunka megkezdésekor kiderült: Vértesen nemcsak általában ismert a hiedelemkör, hanem élénken él – még napjainkban is – egy olyan személy emlékezete, akit táltosnak tartottak, és aki a község határában lévő tanyák egyikén élt a századfordulón. Ezek után gyűjtőmunkám elsődleges céljává az e személyre vonatkozó adatok, a róla szóló közlések és hiedelemmondák összegyűjtése vált. (Nyilvánvalóan ilyen módon választ kaptam azokra a – hiedelemkörre általánosan vonatkozó – kérdésekre is, amelyeket feltenni szándékoztam.)

Ezt a táltosnak tartott személyt Hajzer Jánosnak hívták. Rá vonatkozó adatokra nem bukkantam sem a levéltári anyagban, sem korábbi gyűjtésekben. Sőt, a helyi egyház korabeli anyakönyveiben sem szerepel a neve. Ugyanakkor a falu emlékezete és – talán megbízhatóbban – a családi emlékezet tudni vél róla néhány „objektív” adatot is.

Ezek szerint a Hajzer család Zsákáról került a környékre a múlt század második felében. (Akkor, amikor Vértes „Ligeti rész”-nek nevezett határrészén tanyákat alakítottak ki.)

¹ DÖMÖTÖR Tekla: A magyar nép hiedelemvilág. (Budapest, 1981) 117., illetve Szűcs Sándor és Luby Margit gyűjtései.

Hajzer János 1880 táján születhetett és talán 1916-ban halt meg. Római katolikus vallású volt. Nős volt, három gyermeke született.

Az egyik ligeti tanyán ugyanolyan gazdálkodó életmódot folytatott, mint a környezetében élők, illetve többen említették csöszként, vagy kerülőként is. Ezekkel a rendkívül szegényes – és bizonytalan – adatokkal szemben igen gazdag és eleven a táltosi mitológia, ezzel kapcsolatos tevékenységéhez fűződő emléktanyag. Ennek magyarázata nyilván ugyanaz a jelenség, amiről Fűvessy Anikó Pénzásó Pistával – Tiszafüred és környékének nevezetes kincskeresőjével és táltosával – kapcsolatban így írt: „... az olyan vidéken, ahol tevékenységében néphithez kapcsolható egyén él ... ez erősen hozzájárul a kihalóban levő hiedelemanyag konzerválódásához.”² (Ugyanakkor az ilyen esetekben az adott személlyel valóságosan megtörtént események (pl. halálának körülményei), illetve tényleges tevékenysége (pl. gyógyító tevékenység) összekeveredhetnek az alakjához később kapcsolt – és máshonnan származó – hiedelemmondákkal.)

E munka első felében össze kívánom vetni a Hajzer János személyéhez kapcsolt történeteket a táltos-hiedelemkörre vonatkozó kutatások eddigi megállapításaival, a második felében pedig közlöm a gyűjtött anyagot.

I.

A táltos-hiedelemkörrel kapcsolatos tudományos kutatások eredményeinek legutolsó összefoglalását a „Magyar Néprajz” 1990-ben megjelent VII. kötetében találjuk. Itt Pócs Éva összegzi az eddigi kutatások eredményeit (főként Diószegi Vilmos megállapításait idézve). Meghatározása szerint a táltos „A magyar néphit mediátor-alakja, akit a kutatás – több-kevesebb megszorítással – a feltételezett ősvallási, samanisztikus világfelfogás örökösének, a honfoglalás korában még a sámán funkcióit betöltő személynek tart. „A táltos rendszerint jószándékú, tudása „jó tudás”. Fő tulajdonságai pedig a következők:

- a táltoshivatás „felsőbb rendelés” (a táltos-jelölt akarától független, sőt általában akarata ellen való a „kiválasztás”)
- a táltos „kiválasztottságát” fölösleges csont jelöli, fölösleges csonttal születik (rendszerint foggal, dupla fogsorral); ha a fogat a születéskor elveszti, a gyerekből nem lesz táltos
- gyerekkorában magánakvaló, szótlán, társaitól elkülönül
- 7 (ritkábban 12, 14) éves korában „érte jönnek”, elveszik az idősebb táltosok vagy szellemek, ilyenkor „tudományt nyer”; több adat szerint a táltosjelölt „elrejtetik” (rejtkezés = tetszhalászerű, transzállapot), ekkor testét feldarabolják, hogy fölösleges csontjának meglétéről meggyőződjenek
- a táltosnak fája van, amely a tevékenységében fontos szerepet játszik

2 FÜVESSY Anikó: Pénzásó Pistához, a tiszafüredi táltoshoz fűződő hagyományok. In.: Néprajzi Tanulmányok, 1982., 592.

- a táltos időnként „elrejtetik”, ilyenkor „viaskodnia” kell egy másik táltossal; a táltosok általában bika alakban viaskodnak, viaskodásuk célja legtöbbször az időjárás „eligazítása”.³

Ezek a hiedelmek az idők folyamán a magyar néphit más természetfeletti képességekkel rendelkező személyeinek (pl. garabonciás, tudós, halottlátó stb.) is tulajdonságaivá válhattak, de eredendően a táltost jellemezték. Ezekben a jellemvonásokban „Diószegi Vilmos – és mások is – egy, a honfoglalás korában még működő ősvallási sámán képességének, tevékenységének mai napig őrzött nyomait látta. Feltételezésének alapja az volt, hogy e hiedelem és rítuselemek a magyarság középkori és újkori európai környezetében nem, vagy nem ebben a kontextusban ismertek, obi-ugor és altaji népek szamanizmusában viszont mindegyik szóban forgó jelenségre lelhetők fel párhuzamok.”⁴

Ha végignézzük a Hajzer Jánosról szóló történeteket, láthatjuk, hogy az ő esetében is megjelennek – valamilyen formában – ezek a jellemvonások. Nála is előbukkant az a vonás, miszerint igencsak vonakodva fogadta (el) saját „különleges képességeit”. Egyik idős adatközlőm így emlékezett:

„Azt mondta abban az időben apáméknak, hogyhát azt a bábaasszonyt kellett vóna elverni, aki ki nem vette a fogát... nem tehet ű arrúl ... azt mondta, hogyhát neki az a veszte, hogyhát foggal született ... nem örült ű annak...”

Valamennyi adatközlő tudott arról, hogy foggal született és „ebben volt a tudománya”, és arról is, hogy ha a bába akkor a fogát kiveszi, nem lett volna belőle táltos:

„... foggal született ... az mán mikor megszületett, tele vót a szája foggal.”; „Azt mesélték, hogy két fogsora vót az öregnek ... az öreg mama mondta is, hogy ő bele is tette az ujját a szájába és megérezte.”; „... a bábaasszony ha kitöri (a fogát), akkor belőle is az lett vóna, mint más...”; „... úgy vót a foga, hogy mire nagyapám észrevette ... a bábaasszony kitördelte. Két foga maradt meg – így hallottam ... mert ezeknek a fogában van az erő, mint Sámsonnak a hajában.”

Egy adatközlő úgy említette, hogy „... az öregek emlékezete szerint magánakvaló gyerek vót.” Ugyanakkor „... amit jószolt, mindig bevált...” Egy másik adatközlő halványan emlékezett rá, hogy úgy hallotta:

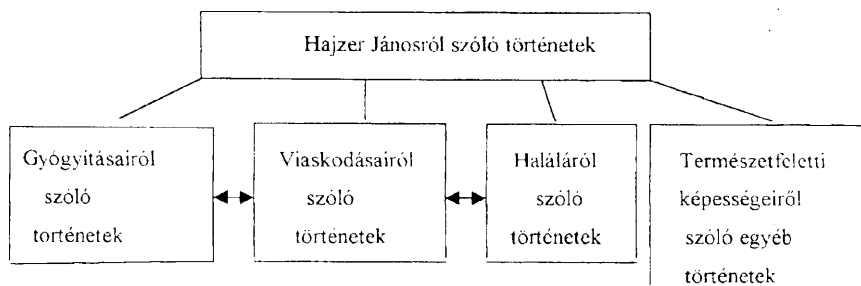
„... mintha ezeket a csodálatos dógokat 12 éves korától tudta vóna ... akkortól vót olyan tudása.”

Viszont a gyerekkori „elvitel” motívumát Hajzer János alakjához nem kapcsolták hozzá. (Ez azért érdekes, mert a hiedelem ismert a faluban. Más foggal született személlyel kapcsolatban többen említettek ilyet.)

3 Magyar Néprajz VII. (szerk. HOPPÁL Mihály) (Budapest 1990.) 583–592.

4 Uo. 585.

A gyerekkorra utaló – viszonylag – kevés közléssel szemben felnőttkori tevékenységére vonatkozóan szép számmal maradtak fenn történetek. Ezek rendszerezéséhez elkerülhetetlen volt valamilyen szempont szerinti csoportosításuk. Legcélszerűbbnek a történetek tartalmi (Hajzer János tevékenysége szerinti) csoportosítását tartottam. Az egyes csoportok elnevezésére azt a kifejezést használtam, amely az oda tartozó történetek közös alapmotívumát jelöli meg:

1. ábra

Valamennyi gyűjtött történet beilleszthető e csoportok valamelyikébe. A csoportok között előforduló „átfedéseket”, kapcsolatokat (amikor egy történet cselekménye alapján két csoportba is beilleszthető), nyíllal jelöltem. Az egyes csoportokon belül a történetek tovább rendszerezhetők tartalmi jegyek (pl. a tevékenység célja, módja, helyszíne vagy más – megvizsgálni kívánt – szempont) alapján. Ez megkönnyítheti tartalmi elemzésüket.

II.

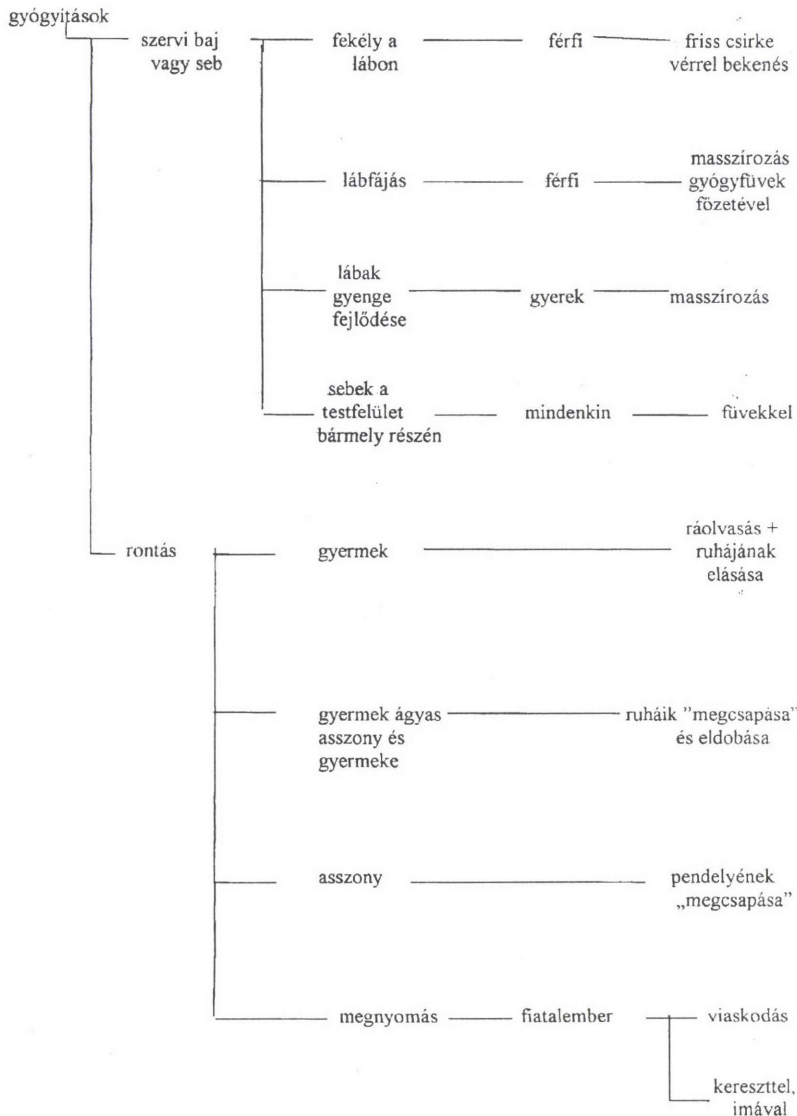
A néphit által táltosnak tartott személyek gyógyító tevékenységére vonatkozó adatok már a boszorkánypercek jegyzőkönyveiben is szerepeltek.⁵ Újabb keletű adatokat a múlt század második és e század első feléből szép számmal közölt és elemzett többek között Róheim Géza, Szűcs Sándor, Diószegi Vilmos is.⁶ Annak ellenére, hogy a táltosnak nem a gyógyítás a legjellegzetesebb tevékenysége ezekben az adatokban megtaláljuk úgy a gyógyító anyagokkal (pl. gyógynövényekkel), a mechanikai beavatkozásokkal (pl. masszírozás) történő gyógyítást, mint a mágikus gyógyító eljárások alkalmazását. Ez utóbbiak közül a táltosra jellemző – és a kutatók szerint a sámánisztikus gyógyítás gyakorlatához kapcsolható – a dobbal (vagy dobszerű tárggyal, pl. bőrrostával) való gyógyítás. Sajátos a betegség okozójával állati alakban történő megküzdés (viaskodás) is. E „gyógy-

5 Idézi pl. RÓHEIM Géza: A bűvös tükör. (Budapest, 1984.) 285.

6 RÓHEIM Géza: i. m.; SZŰCS Sándor: „A samánizmus emléke a nagykunsági népi orvoslásban”. Alföld 26/5. (1975) 45–54.

módok” (a dobbal és viaskodással történő gyógyítás) eredetileg nyilvánvalóan a táltos alakjához kapcsolódtak. A későbbiekben szórványos adatok szólnak megjelenésükről más népi gyógyítók (tudósok, javasok, sőt bába) tevékenységében is.

Hajzer János gyógyító tevékenységét – a róla szóló történetek alapján – a következőképpen lehet rendszerezni:

2. ábra

Az ábráról látható, hogy a történetek alapján Hajzer János gyógyító tevékenységében is egyaránt megtalálható volt a szervi bajok, sebek kezelése és a rontások levétele. Előbbinél a gyógyító anyagok, illetve mechanikai beavatkozások a gyógyítás eszközei, míg utóbbinál mágikus gyógymódok alkalmazását láthatjuk. (Sajnos a gyógyítások módjairól az adatközlők inkább csak általánosságokat mondtak, részletekről nem tudtak, vagy azokra nem emlékeztek.) A dobbal (dobszerű tárggyal) történő gyógyításra nem került elő adat. A rontás „levételért” való viaskodásra viszont igen:

„A másik megrontott valakit, oszt akkor űneki szóltak ... oszt akkor ezek így összeverekedtek. Ha győzött, akkor (a megrontott személy) felszabadult...”.

Talán véletlenszerű, de többször is előfordul a visszaemlékezésekben a lábbal kapcsolatos (mozgásszervi betegség) gyógyítás. Korábbi adatokból ismeretes, hogy a táltosok között is voltak, akik egy bizonyos betegségtípus „specialistáiként” gyógyítottak.⁷ Mindenesetre az adatközlők hiedelemtörténetek mellett valós – és többnyire eredményes – gyógyító tevékenységéről is szóltak, amely jóval a község határain túl is ismertté tette Hajzer János nevét, és másfelől is vonzotta hozzá a betegeket.

A táltos-hiedelemkör kutatói általában egyetértettek abban, hogy a viaskodás-motívum a hiedelemkör legjellegzetesebb motívuma. Bizonyítja ezt az is, hogy a témakörben közölt gyűjtések legváltozatosabb, legszínesebb történetei a viaskodás-történetek. A táltos-hiedelemkör irodalmán belül pedig a legtöbb elemzés, a legsokrétűbb vizsgálódás e motívum köré csoportosult. Róheim Géza, ifj. Kodolányi János és mások után Diószegi Vilmos írt összegző igénnyel tanulmányt e motívumról „A viaskodó táltosbika és a sámán állatalakú életlelke” címmel.⁸ Ebben a tanulmányában Diószegi rendkívül részletesen elemezte a viaskodás-motívumot boszorkányperek anyagát, magyar néprajzi gyűjtések és szibériai párhuzamok sokaságát idézve. Az állat alakú viaskodás motívumát alkotó elemeket 29 pontban sorolta fel, és megfogalmazta azt a három kérdést, amelyek megválaszolása alapvető a motívummal kapcsolatban. Ezek a következők:

- a) Mi volt a táltosviaskodás eredeti célja?
- b) Milyen alakban viaskodtak eredetileg a táltosok?
- c) Mi lappang a táltos állatalakja mögött?⁹

Ugyanakkor e tanulmányában Diószegi megjelöli a viaskodás – jellege szerinti – három típusát is: az első viaskodást a táltossá váláskor, az élete folyamán megismétlődő viaskodásokat és az utolsó viaskodást halála előtt.

Szűcs Sándor, a téma másik jeles kutatója szintén több tanulmányt szentelt e motívumnak, hasonlóan jelölve meg a „csomópontokat”, mint Diószegi. Ő azonban korábbi munkáiban a viaskodás kizárólagos céljaként az „időjárás eligazítását” jelölte meg.¹⁰

7 SZÜCS Sándor: i. m.

8 RÓHEIM Géza: i. m.; ifj. KODOLÁNYI János: „A táltos a magyar néphagyományban”. Ethn. 1945. 31–37.; DIÓSZEGI Vilmos: „A viaskodó táltosbika és a sámán állat alakú életlelke”. Ethn. 1952. 308–357.

9 DIÓSZEGI Vilmos: i. m. 346.

10 SZÜCS Sándor: „Időért viaskodó táltosok”. Ethn. 1951. 403–409.; SZÜCS Sándor: „Viaskodó táltosok a nagykunsági néphitben”. Jászkunság, 1959. 68–73.

A viaskodás hiedelemkörével szorosan összefügg egy másik hiedelemkör: a rejtezés. A néphit szerint ugyanis a táltos a viaskodás előtt „elrejtőzik”. A rejtezéssel (más megnevezése: révülés) kapcsolatos hiedelmek alapja az a – sámánhitű népek körében, illetve a magyar népi műveltségben általánosan ismert – képzet, mely szerint az embernek több lelke van. Egyik a testlélek (lélekzetlélek), másik a szabadlélek (árnyéklélek). A hiedelem szerint ez utóbbi eltávozhat a testből (mély alvás, rejtezés esetén), attól távol külön tevékenységet folytathat, illetve többféle (legtöbbször állati) alakot felvehet. Ugyanakkor a szabadlelket (árnyéklelket) ért hatások a fizikai testen is megjelennek.¹¹ Ennek a mozzanatnak különösen a táltos rejtezés alatti viaskodásai során van jelentősége. (Bár a táltos rejtezéseinek nem egyetlen és kizárólagos célja a viaskodás.)

A Hajzer Jánosról szóló történetek között is központi szerepe van a viaskodás-történeteknek. Mutatja ezt, hogy a „viaskodás” csoportba tartozó egyes történetek két másik csoport történeteivel is tartalmi kapcsolatban vannak. (lásd 1. ábra) És ezt mutatja a viaskodás-történetek nagy száma (a motívum általános ismertsége) is. Az e történeteket magába foglaló csoporton belüli rétegzettség a 3. ábra szemlélteti.

Az ábráról leolvasható, hogy a történetek szerint a viaskodás célja alapvetően háromféle lehet:

- a) az időjárás „eligazítása” – saját falu határának megvédése a rossz időtől
- b) rontás „levételéért” – beteg meggyógyításáért
- c) eldönteni, ki az erősebb – tulajdonképpen a táltosok „rangsorában” elfoglalt hely meghatározásáért.

Azokat a történeteket, amelyekben közelebbi célmegjelölés nincs („... nem mondta senkinek soha, hogy miért /viaskodtak /” , „... azt csak űk tudták /miért viaskodtak /”) külön alcsoportba soroltam. Ezekről feltételezhető, hogy az idők során „kopott ki” belőlük a célmegjelölés, és eredetileg a fenti három cél valamelyike motiválta a viaskodást.

Kutatók általában megegyeznek abban, hogy az időjárásért való viaskodás motívuma később került a táltos hiedelemkörbe. Talán, amikor a gazdálkodásban elsődlegessé vált a földművelés, akkor lett „fő feladata” a táltosnak a saját (falu) közösségének a termését megóvni, a fenyegető bajt elhárítani.¹² A publikált gyűjtések túlnyomó részében valóban az időjárásért viaskodnak a táltosok. (A legújabb kutatás már azt is bizonyítottan véli, hogy az időjárásért viaskodás délszláv varázslóktól átvett vonás a táltos esetében.)¹³ Azonban már Diószegi Vilmos rámutatott arra, hogy a szibériai sámánizmusban nem – vagy alig – ismert az időjárásért viaskodás motívuma, míg a másik két cél – gyógyítás és a „rangsor” eldöntése – igen.¹⁴ Később pedig éppen Szűcs Sándor közölte saját gyűjtését, amelyben a nagykunsági gyógyító táltosokkal kapcsolatban a betegért való

11 DIÓSZEGI Vilmos: A pogány magyarok hitvilága. (Budapest, 1967.) 23–28.

12 Magyar Néprajz VII. 589.

13 Uo.

14 DIÓSZEGI Vilmos; 1952.

megvívás motívuma szerepel.¹⁵ A „rangsor”, vagy „erősorrend” („melyikük tudása nagyobb”) eldöntése miatti viaskodás számos esetben összefügg azzal a hiedelemmel, hogy a táltosoknak valamiféle „szervezetük” van. (Erről tesznek említést már az 1725-ös debreceni és az 1741-es miskolci boszorkányperek táltosnak mondott vádlottjai is.)

Tudtak ilyenről Hajzer János esetében is:

„Úgy mesélték az öregek, hogy ők kilencen vannak a világon állítólag és egy bizonyos időnként ők tanálkoznak, de mán mikor eléri azt a bizonyos kort, akkor újra születik helyettük másik és ők bizonyos időnként ilyen viaskodáson mennek keresztül ... melyik az erősebb.”

Hajzer János alakjához tehát mind a háromféle célt egyaránt köti az emlékezet. A viaskodással együtt járó alakváltoztatás motívumát is ismerték adatközlőim. Általános volt a különböző színű bikák (fehér-kormos, piros-fekete, söt: „... az egyik macskaszínbe vót, a másik meg kutyaszínbe ...”) megjelölése. Ismerték azt a hiedelmet is, hogy az ellenfél – a másik bika – hátsó lábát ütve lehet(ne) segíteni a viaskodót.

Egyedi – csak egy adatközlő említette így – a fehér és fekete ragadozó madár képében történő viaskodás. (Bár a téma irodalmából ismeretes, hogy a táltos a leggyakoribb bika, a kevésbé gyakori csödör alakja mellett más „párás állat” képében is viaskodhat.) Érdekes, hogy ismert a községben az a hiedelem is, miszerint bizonyos természetfeletti erővel rendelkező személyek viaskodhatnak tüzes kerék formájában is, de Hajzer Jánoshoz ezt a motívumot nem kapcsolták. Szép számú történet szól arról – mintegy körülírva a rejtezés fogalmát –, hogy ez a viaskodás más jellegű, mint egy szokványos küzdelem. Többen is említették, hogy ez a viaskodás hétköznapi ember számára láthatatlan volt, legfeljebb „kísérő jelenségei” voltak láthatóak (pl. a vihar, égzengés-vilámlás, vagy „/ott ahol viaskodtak/ a fák is meg vótak hajladozva, össze vót törve minden ...”) Nyilván, a rejtezés motívumához kapcsolható az is, mikor úgy szól a történet, hogy „szellemi alakban”, „szellemi dógokkal” folyt a viaskodás, de volt olyan is, aki úgy fogalmazott, hogy a „tudásukkal viaskodtak”. A ragadozó madár képében történő viaskodásról szóló történet belső ellentmondása (bent a házában az ágyon feküdt, ugyanakkor a levegőben madárként viaskodott egyidejűleg) mögött is nyilván a rejtezés hiedelme rejlik. Egy másik igen szemléletes megfogalmazásban ugyanez a jelenség:

„...ugyanúgy verkedtek, mint így, de ott nem látszott késszúrás ... hiába szúrta az árnyéket ...olyan vót, mint a valóságos árnyék ... itt van ez az árnyék, oszt ez menne össze-vissza, én meg csak itt állok.” (A rejtezés során a testből eltávozó és attól függetlenül önálló tevékenységet folytató „szabadlélek” másik elnevezése „árnyéklék”!)

A viaskodások jellemzője, hogy alapvetően eszköz nélkül zajlanak. Hajzer János viaskodásairól is így tudták ezt az adatközlők, két esetet kivéve. Az egyikben tüzes kard a küzdelem eszköze. Ez valószínűleg vallási képzetekből került a természetfeletti képességekkel felruházott táltosokról szóló történetbe. A másik említett eszköz a nyeletlen kasza. A kutatás számon tart ugyan olyan – a Balkánon ismert – hiedelemlényeket (pl. a román strigoioiok), akik túlvilági csatáikhoz fegyverül földműves eszközöket (kaszát is) használnak,¹⁶ a magyar táltos-hiedelemkörre azonban ez a motívum egyáltalán nem jellemző.

Viaskodás után Hajzer Jánosnál is – akárcsak más táltosoknál – kifáradásról, kimerültségről, összetörtségről számolnak be a történetek. De nem csak ezekről, hanem megszagotott ruházatról és egyéb „külsérelmi nyomokról” is:

*„(Hajzer János és a másik táltos) összehasgatták egymást”, vagy „... reggel mi-
kor hazament, gyi vót hogyhát tiszta vércsepp vót az udvar ...”*

Hasonló adatot találunk az 1741-es miskolci perben, mely szerint Kőmives Suska „tátos” ingvállá a viaskodás után „öszve vólt vagdalva”.¹⁷ A Luby Margit által közölt történetben:

„Látta az asszony, hogy a (táltos) jány teste tele van hasított sebbel.”¹⁸

De ilyesmiről számoltak be Szűcs Sándornak is adatközlői a Nagykunság nevezetes táltosainak – Takács Pistának, Csörsz Istvánnak – viaskodásairól mesélve:

„... látják, hogy a gyerek amoda vánszorog előfele a dülőúton. De nagyon. el volt csigázva! A gúnyájának csak a ringyerongya lógott rajta...” vagy egy másik esetben: *„...szépen kitisztult az ég, Pistát se lelték sehol. Otthon találták meg a tanyában. A jászolban aludt. Az inge fel volt hasadva a nyaka szegéséig, bal gatyaszára egészen a korcáig.”¹⁹*

Hasonlóképpen történt ez a már említett Pénzásó Pista esetében is:

„Onnan tudták róla, hogy tátos, hogy elment jó ruhában birkózni a tátosokkal, oszt hazagyött rongyos ruhába.”²⁰

Barna Gábor egy debreceni adatot említ, mely szerint a táltos a viaskodás után „nagyon rongyos volt.”²¹

16 PÓCS Éva: Tündérek, démonok, boszorkányok (Budapest, 1989.) 130.

17 BODGÁL Ferenc: „Egy miskolci „tátos” 1741-ben”. In.: Néprajzi Közlemények, 1960., 308–311.

18 LUBY Margit: Bábalelte babona (Budapest, 1983.) 92.

19 SZŰCS Sándor, 1959., 69–71.

20 FÜVESSY Anikó, 1982. 601.

21 BARNA Gábor: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén, Bp., 1979. 33.

Diószei Vilmos hasonló példákat idézve a szibériai sámánokról szóló történetek köréből azzal magyarázta a motívumot, hogy a hiedelem szerint azok a sérülések, amelyeket a sámán – illetve táltos – rejtezés közben viaskodó szabadlelke szerez a küzdelemben, megjelennek a távol lévő fizikai testen is.²²

Hajzer Jánossal kapcsolatban a családi emlékezet is úgy tartja számon, hogy „viaszkodásaira” nyeletlen kaszát vitt magával. Amennyiben e közlés tartalmát elfogadjuk valóságnak és benne nem hiedelemmondai elem megjelenését látjuk, talán felvethető a fent idézett adatok más irányú megközelítése is.

Meglehetősen részletes leírásokat ismerünk (pl. Venjamin, vagy Kai Donner tollából) szibériai nyelvrokon népek köréből olyan „sámán-ülésekről”, amelyekben igen fontos szerepet kap egy bizonyos – a sámán által a szertartás során használt – szűrővágó eszköz. Ezzel az éles-hegyes eszközzel – ami legtöbbször kés vagy tör (de nem lehet akármilyen) – a sámán a szertartás előrehaladtával egy bizonyos időpontban sebeket ejt saját magán. A sebek ejtésének célja az idézetek szerint többféle:

„... egy erdei jurák sámán ... azt állította, hogy a sámán csak akkor sebesíti meg magát, amikor a Halál-Szelleméhez indul, hogy az előtt kinyilvánítsa nem fél tőle.”, „A sámánnak meg kell mutatnia, hogy a halállal is tud dacolni, ezért vág késsel magának ... mély sebeket a mellébe, vállába stb.”

Bizonyos szempontból jóslás is ez a tevékenység, amelyből közvetlenül a szellemeknek történő áldozás előtt vonnak le következtetéseket:

„Jó jel, ha a sámán e műveletnél nem érez fájdalmat, s ha ez nem jár vérzéssel, az ellenkezője viszont szerencsétlenség előjele.”, illetve egyfajta „felkészültségi próba” vagy „tudáspróba” is lehet: „Ha ezt (a vágást) úgy tudja megtenni, hogy közben nem folyik vér, akkor már szabad érintkezésbe lépnie az alvilág szellemeivel, mert akkor már megvan erre a képessége.”²³

Fontosnak tartom hangsúlyozni: bármi is az önsebzés célja, az a leírások alapján a szertartáshoz szervesen hozzátartozó, annak meghatározott időpontjában, meghatározott céllal végzett cselekvés és nem öntudatlan „szurkálás-vagdolás”.

Valószínűleg e cselekvésnek az emléke őrződhetett meg a „Fanyűvő” (Aa Th 3018B) típusú népmeséinknek abban a motívumában, amelyben az alvilágjárása után a világba a griffmadár hátán visszaigyekvő hős a bor és kenyér (ital- és ételáldozat) elfogyása után saját combjaiból vág ki egy-egy darabot, azzal etetve a griffet. (A kutatás – lásd például Kovács Ágnes mese magyarázatait²⁴ – a mesehőst ezekben a mesékben a táltossal azonosítja, az alvilágjárásban pedig a sámán-szertartás központi elemének emlékét látja.)

22 DIÓSZEI Vilmos; 1967. 120.

23 VÉRTES Edit: Szibériai nyelvrokonaink hitvilága (Budapest, 1990.) 207–209.

24 BENEDEK Elek: Magyar mese- és mondavilág (Budapest, 1988.) 504.

Szűcs Sándor közölt adatot a Nagykunság táltos gyógyítóiról, mely szerint a gyógyító tevékenységhez használt rostát – vagy más dobszerű tárgyat – bizonyos esetekben késsel, bicskával ütögették.²⁵ Tehát, ezek az eszközök szerepet játszottak a (gyógyító) „szertartásban”.

A táltosok viaskodását a népnyelv „vagdalkozás”-ként is említette. E motívumhoz kapcsolódik egy másik – a viaskodás-történetekben újra és újra előbukkanó-elem is. Nevezetesen: a táltos a viaskodás megkezdése előtt elmegy, elbújik (mintegy „eltűnik”) a jelenlévők elől (mikor azok „másfelé néznek”). Például a nagykunsági táltos Takács Pista esetében:

„... akkor már látszott az ég alján a nagy fekete borulás. Pista meg elkerült a tanya mögé.”²⁶

De Hajzer János is „elment a családtúl” ilyenkor és így van ez más táltosoknál is. Érdekes ellentét figyelhető meg a történetekben: a viaskodásra felkészülés (a bikaalakba át- és visszaváltozás) elbújással, elrejtőzéssel jár együtt, ugyanakkor a táltosok által végzett gyógyítások („gyógyító szertartások”) mindig a szűkebb közösség előtt (gyakran annak egyes tagjaitól aktív, tevékeny közreműködést igényelve) zajlanak.

Balázs János „A magyar sámán réülete” című tanulmányában nyelvészeti, néprajzi és régészeti kutatások eredményeinek sokaságát felhasználva kísérelt meg választ adni arra a kérdésre, hogy milyen tényleges tevékenység rejtett a sámán rejtezése illetve réülete mögött. A sámán szertartás alatti – közbeni tényleges elbujására és a „rejtezés” kapcsolatára vonatkozó megállapításai figyelemre méltó párhuzamai a fent leírtaknak. A Balázs által alapvetőnek tartott másik motívumra, mely szerint a sámán a rejtezés alatt felhevül, kimelegszik leizzad – magyarázata: „megszállja a bálvány, vagy valamilyen szellem heve” – is találunk utalást a táltos történetekben: például Takács Pistánál viaskodás (rejtezés) után:

„Amint nyakába libbent a kurta ing hát habos volt a háta, összegyűlt a verejték a gerince völgyében.” Egy másik esetben: *„...Takács Pista már megint ott aludt, mintha el se mozdult volna onnan. Csak neki volt pirosodva az orcája, a verejték meg csorgott róla. Látszott rajta, hogy az elébb viaskodott.”²⁷*

A viaskodások helyszíne szintén lényeges eleme a táltos-történeteknek. A táltos ugyanis előre tudja nem csak azt, hogy kivel és hogy mikor, de azt is, hogy hol kell megküzdenie. Hajzer Jánossal kapcsolatban a levegő, a keresztút és a domb (hegy) jelenik meg a viaskodások helyszíneként. Mindhárom helyszín ismert a táltos-hiedelemkör irodalmából. (Egyetlen történetben zajlik a küzdelem a beteg házában – ez valószínűleg a boszorkány-viaskodásoktól átvett motívum.)

25 SZŰCS Sándor; 1975., 47. és 50.

26 SZŰCS Sándor, 1959., 69.

27 Uo.

A fent említett boszorkányperek jegyzőkönyveiben a kihallgatott táltosok az eget, a levegőt jelölik meg viaskodásaik helyszínéeként. A keresztút mint nevezetes hely, mági-
kus eljárások gyakori helyszíne (sőt az alvilág lejárata!) ismert a néphitben. A dombte-
tőt (hegy, porong, sziget – tehát valamilyen kiemelkedés, magaslat) Diószegi Vilmos is
említi,²⁸ Szűcs Sándor²⁹ pedig kiemeli, mint a viaskodás – történetek jellegzetes motí-
vumát. E motívum magyarázatával még adós a kutatás (bár a szövegek mellett képi áb-
rázolásaira és azok párhuzamaira is számos példa van).

A természetfeletti erővel rendelkező személyekhez különleges – nem szokványos –
halál módokat (és körülményeket) kapcsol a néphit. A táltos esetében ez a már fentebb
említett „utolsó viaskodást” jelenti, illetve ezzel összefüggésben azt, hogy a táltos előre
tudja, hogy mikor és hol fog meghalni. Így tudják ezt Hajzer Jánosról is:

*„... az úgy vót, az előre megmondta, hogy mostmán neki meg kell halni, mert a
többi társai nem engedik soká hogy éljen, mert azok erősebbek mint ű... így osztán
azt is megmondta ... hogy hun keressék űtet...”*

Halálának okát (viaskodás) azonosan jelölték meg az adatközlők, a helyszínről már
eltértek a vélemények. Többen említették dombtetőt, „hegyódalt” De megjelenik egy
„új” motívum is: „... ott vót egy nagy gelegonyefa fenn, oszt ű ott halt meg...” , „... va-
lami fa alatt halt meg.” Pócs Éva idézett összefoglalásában a táltos „fájáról” ír. Ez egy
bizonyos fa, amely a táltos életében – tevékenységében fontos szerepet játszik. A törté-
netek szerint (pl. Szűcs Sándor gyűjtései) bizonyos feladatok elvégzése céljából „hasz-
nálja” (általában felmászik rá). Hajzer Jánosról nem őrzött meg ilyet az emlékezet. Arra,
hogy neki is lehetett „fája” a fenti idézetek utalnak. Gondoljunk a „különleges alkalom-
ra” és a „különleges helyszínre”, melyekkel kapcsolatban említették ezt a fát.

Egy történet szerint a faluba való behozatalakor is nem mindennapi események ját-
szódtak le, és ezek bent a faluban is folytatódtak:

*„... mikor temették a koporsón már akkor is, ahogy fekiüdt szegény szép fehér ing
vót rajta, oszt az orra vére úgy folyt neki még akkor is kifelé, úgy folyt a vér az ingire.”*

Ennek ellenére eltemették. Majd az este arra járók dübögést hallottak a sírjából,
szóltak a hozzátartozóknak, de azok nem merték kiásni. A történetekre a közvélemény
megadta a „néprajzi szempontból szakszerű” magyarázatot: „... a fiúknak mondták,
hogy az apjuk nem vót meghalva, csak el vót rejtözve...” Korábbi gyűjtésekből isme-
rünk olyan eseteket, amelyekben a rejtöző személyt halottnak hiszik, el akarják temetni,
sőt már koporsóba is teszik és ott tér magához.³⁰

28 DIÓSZEGI Vilmos; 1952., 332.

29 SZŰCS Sándor; 1959., 73.

30 DIÓSZEGI Vilmos; 1967., 96–100.

Van azonban a Hajzer Jánossal történeteknek egy másik eleme, amelynek analógiáit megtaláljuk más történetekben. Ez a test véressé válása. Diószegi Vilmos több ilyen példát is idéz:

„Azt hitték, megvan halva, de szuszogott. Így tudták meg, hogy nincs meghalva. Három éjjel, három nap arról mindig olyan véres víz folyt.”

A másik:

„A test aludt, de a lelke az másutt járt, a túlvilágon is, fönt is, lent is, mindenfelé meg tudott jelenni. A test olyan volt, mintha halott lett volna, de olyan fekete lett, mert vér borította be.” (kiemelések Diószegitől)³¹

Mint e leírásokból kitűnik, a test véressé válása akkor kísérőjelensége a rejtezésnek, ha a táltost az alatt „feldarabolják” (ti. a szellemek, hogy megnézzék, megvan-e /még/ a „fő-lős számú” csontja, tehát alkalmas-e /még/ a táltos-hivatásra). Az előzmények ismeretében feltételezhető, hogy Hajzer János esetében is így magyarázhatjuk ezt a motívumot.

III.

E jellegzetesen a táltos-hiedelemkör elemeit alkotó motívumokon (viaskodás, rejtezés) alapuló történetek mellett nagy a száma azoknak a közléseknek, hiedelemmondáknak, amelyek egyéb különleges képességeket, tulajdonságokat és eseményeket kapcsolnak Hajzer János alakjához. Ilyenek például a láthatatlanná válás, a kulcslyukon átbújás, távolba (vagy falon keresztül) látás – hallás, állati vagy más alakba átváltozás, nagy távolság nagyon rövid idő alatti megtétele stb. Ezek a hiedelmek általánosan ismertek, a történetek változatai széles körben előfordulnak. Eredetileg nem a táltos hiedelemalakjához kapcsolódtak – ezt mutatja az is, hogy a táltosra jellemző vonásokkal (viaskodás, rejtezés) e történeteknek nincs kapcsolatuk (l. ábra) –, hanem a néphit más alakjaihoz és azoktól „vette át” ezeket a táltos. (Talán kivételnek számítanak a viharral kapcsolatos – vihar megjóslása, viharral „végigveretés” stb. – hiedelemmondák.)

Külön alcsoportot alkotnak (cselekményük alapján) azok a történetek, amelyek „megbüntetésekről” számolnak be. Ezek alapsémája: egy vagy több ismerős személy nem hisz Hajzer János tudásában, kigúnyolja (esetleg ellenkezik vele) – erre válaszként Hajzer János „megbünteti”, „móresre tanítja”. Az ilyen típusú történetek rendkívül nagy száma és a változatok gazdagsága mellett valamennyinél azonos, hogy:

31 DIÓSZEGI Vilmos; 1967., 45.

- a) a cselekmény a másik személy(ek) „helytelen” viselkedésével indul, a „büntetés” erre válasz (reakció)
- b) a „büntetés”, bár kellemetlen (esetleg megszegyenítő), az „elszenvedő” testi ép-ségét vagy életét nem veszélyezteti.

Párhuzamai ezeknek a történeteknek is ismertek. Pl. míg Hajzer János esetében csendőrök „megkötéséről” vagy Amerikába „kivitelről” szólnak a történetek, Pénzásó Pista – a már említett nevezetes tiszafüredi táltos – esetében hasonló cselekménynél fi-náncok a szenvedő alanyok, illetve Golgotára „viszi el” a hitetlenkedőt.³² Mindenesetre, kétségtelenül valamennyi Hajzer Jánosról szóló történet közül ezek Vértesen a legis-mertebbek és a legnépszerűbbek. Ezt nem csak rendkívül nagy számuk és formagazdag-ságuk mutatja, hanem az is, hogy adatközlőim – bár nyilván sokadjára hallották, illetve mondták el –, kivétel nélkül nevetve mesélték e történeteket.

Mint talán e pályamunkából is kitűnik, a táltos-hiedelemkör a magyar néphit jelleg-zetes, ugyanakkor igencsak összetett eleme. Kutatásával (anyaggyűjtéssel és elemzés-sel) Ipolyi Arnold „Magyar Mythológiá”-ja óta napjainkig számosan foglalkoztak. S bár több alapvető kérdés megválaszolásra került, jó néhány még nyitva áll a tudomány előtt.

Mint a Hajzer Jánosról szóló történetek mutatják, napjainkban is „előbukkanhat” olyan anyag, amely használható a kutatás számára és gazdagíthatja, vagy árnyalhatja a táltos-hiedelemkörről eddig kialakított képet.

A HAJZER JÁNOS VÉRTESI TÁLTOSRÓL SZÓLÓ TÖRTÉNETEK

- „Foggal született és úgy vót a foga, hogy mire nagyapám észrevette... A bába-asszony ezelőtt úgy tett, hogy a gyerek megszületett, oszt bent a szájában az újját végighúzta, oszt ennek tanált fogát, oszt kitördelte. Két foga maradt meg – így hal-lottam – mire nagyapám észrevette. Na, így oszt gyengült meg, mert ezeknek a fo-gában van az erő, mint Sámsonnak a hajában van.”
- „Foggal született. Az mán mikor megszületett tele vót a szája foggal. Minden foga megvót neki mán születésitől kezdve.”
- „Foggal született, arra mondták, hogy táltos. Hajzer János vót, kint a Ligeten laktak, azt mondták ilyen táltosnak, ilyen eszelőkösnek, vagy nem is tudom, hogy fejezzem ki magam...”

32 FÜVESSY Anikó i. m.

- „A fia mondta ezelőtt, hogy az ű apjának ... mán foggal született, azt mondja, foga vót mikor született. „Hát akkor – azt mondtam neki akkor táltos vót'... az olyan tudós ember vót.”
- „Azt mesélték ezek az öregek, hogy két fogsora vót az öregnek – mán ennek az öreg Hajzernek. Őneki a tehetségé ebbe van, és táltosként tartották nyilván ... Állítólag megvót a két ... azt hiszem az alsó fogsorát mondták. Két fogsora vót és ő azzal született és ez az öreg mama mondta is, hogy ő bele is tette az ujját a szájába és megérezte. Meggyőződött róla.”
- „Ű azt mondta hogyhát neki az a veszte, hogyhát foggal született. És a bábaasszony ha kitöri, akkor belőle is az lett vóna mint más, de aszongya megmaradt neki. Így oszt aszongya ... nem örült ű annak.”
- „Azt mondta abban az időben apáméknak, hogyhát azt a bábaasszonyt kellett vóna elverni, aki ki nem vette a fogát. Nem tehet ű arról.”
- „Ez a foggal születési dolog szerencsétlent csak hajtotta.”
- „Ha kitörik a fogát, akkor minden tudás odavan, de ha meghagyják, akkor tud. A foga odavan, a tudása odavan...”
- „Hallottam, hogy Kiss Anti járt hozzá. Kiss Anti bácsit hogy bántották – valaki más rontotta meg, nem fizetett meg neki vagy mi a fenéért – oszt Hajzerhe is járt. Osztán az meg ... hogy is mondták mán... erősebb vót Hajzer, oszt úgy valahogy szabadította meg.”
- „Anyósomtól hallottam. Két fia vót, meg egy kicsi jánya, osztán a kisjányt rontotta valaki. Tényleg ezeket a bábaasszonyokat mondták, mert nem ütett hitták. Osztán hát nem evett a gyermek, sírt, mindig sírt. Oszt mondták próbálja meg, vigye el Hajzerhe. Hát – azt mondja – ű megpróbálja. Elvitte. Na, itt Vértesen vót valami ember. Jó két lova vót neki, szerette nagyon a lovakat. Osztán – azt mondja – azt hitta el apósom. Ilyen mesterember vót, dógozott nála azelőtt is mán. Jó két lova vót. „Na – azt mondja – újjík fel, oszt megjárjuk azt hamar.” Hát – azt mondja – mentek is szípen úgy trappba a lovak. Mikor a Hajzer határához írtek megállott a lú. Csak ütötte, ütötte – nem nagyon, csak csapkodta, csapkodta – hát nem szokott ez ilyet csinálni. Akárhogy, erre-arra ment a lú, de előre éppen nem ment. Bement osztán apósom, mert az ismerte, oszt mondta neki: „Gyere mán – hát olyasmi idős vót – komám, nízzed – azt mondja – ennek a ... – mondta, hogy kinek a lova – olyan jó lú. Nem is az, hogy nem bírja, hanem nem jön, nem jön, nem jön be...” „Nem?” – azt mondja Hajzer. „Nem” – azt mondja – oszt gyere mán, te tudol vele csinálni valamit! Gyere mán azt mondja – hadd jöjjünk be!

Hát oszt kiment Hajzer, megrázta a lúnak egy zaboláját mindeniknek. Úgy lecsöndesedett. Szípen mentek befele. Ott oszt hogy mit csinált vele ... lefektette a gyermeket, oszt valamit morgott mellette. Meg adott vón neki ezt is, azt is elébb. Nem kellett neki ... enivalót. Olyan 12 hónapos, kicsi gyermek vót, evett mán. Aztán – azt mondja hogy mikor Hajzer megcsinálkolt ott valamit – ű nem tudja, hogy mit de felült a gyermek, oszt – azt mondja – a málés kenyér az asztalon vót – oszt „popát kér” – akkor meg mán evett. Úgyhogy valamit oszt mondott, hogy mit csinájják az apósom. A küszöb alá ássa a gyermeknek a ruháját amékben bántják mikor rosszul van. Szedje le róla, oszt ássa a küszöb alá a gyerekeknek a ruháját. „Oszt még – azt mondja – Anti úgy húzódozott.” Az ura úgy húzódozott hogyhát, hát ütet is megrontja. Bekapott egy fél liter bort – vagy egy litert is, ki tudja – kiásta, odarakta – még olyat is, ami nem akkor vót rajta – oszt elmúlt. Ezt az én anyósom mondta, hogy ez vele történt meg, mikor pici vót a gyermek.”

- „Hallottam, hogy csak tudhatott az öreg valamit, valamilyen vajákus lehetett, vagy mi a nyavalya. Nem tudom kinek – mondta – hogy a lábán egy olyan fekflyféle vót, és az nőtt, nőtt az a fekfly. Hiába jártak az orvosho, nem tudták meggyógyítani. Oszt ez az öreg Hajzer azt mondta neki: „Semmit se!” Valami friss csirkevért tetetett rá, oszt meggyógyult utána.”
- „... elment megint, hogy gyógyíccsa meg az ű lábát. Azt mondja valamilyen füvel ... valami füveket ott összeszedett, vízbe azt megáztatta. Akkor oszt leültette, oszt elkezdte a lábát dörzsölgetni evvel a fünek a dógaival. De annyira ... olyan erősen, hogy még sercegett a vér a lábából. Ordított – azt mondja – de végül oszt csak az lett, hogy helyrejött annak is. Azt mondta, hogy fájni fog. Hát fájt is neki, azt mondja. Majd utána oszt szépen begyógyult a lába.”
- „Vót olyan naccságosúr, akinek nem is tudom hogy hány tanyája vót. De nem tudott menni. Nagyon fájt a lába. Oszt azt mondta neki, hogy „Hajzer bácsi én egy tanyát magának adok, csak gyógyíccsa meg a lábom!” De annak meg nem kellett. Nem. Nem fogadta el. Azt mondta, hogy űneki nem kell, ű örült hogyha meg tudta gyógyítani. Na persze hát nem maradtak neki adós azért.”
- „Ezt a Janit, mint gyereket, ezt is kuruzsolta. Így a lábával. Nem tudott lábára állni. Még szegény mama mondta is, hogy Hajzernek köszönheti Jani a lábát. Mert most is olyan jól mozog, oszt 83 éves, hát oszt nem tudott vóna járni, az meg megdörzsölgette...”
- „A bábaasszony rontotta az anyámat és a pici gyereket. Hát még három napig János bátyám el is türte eztet majd akkor kapta-fogta magát, lement. Az vót a szokása, megállt az ajtóba, oszt beszagolt. Megáll, ott szagol, oszt azt mondja idesapámnak: „Ej, öcsém, de sokan vagytok itt!” Azt mondja neki idesapám: „Hogy vónánk, hát

hárman vagyunk...” „Nem a,” – azt mondja – többen vagytok!” Na, betette az ajtót. A kereszt mindig a nyakába vót. Kúcslyukra, hasításra, mindenféle odatejta a keresztet. „Na – azt mondja – a felesígedrűl, meg a kishányodrűl vedd le az inget, tedd le a küszöbre, lípjél rá bal lábbal, oszt üssed bal kézzel, de akármi ... véres vagy mi, ne töröggyél vele! Úgy is lett. Persze véres lett az ing. Mikor oszt azt mondta „Most már elég – ehhe bátorság kellett, sokszor eszembe jut, én se tudom, hogy merném megenni – 12 órakor íccaka vigyed nem tudom milyen keresztűtho, de akármit kiabálnak utánad, akármit mondanak, hátra ne nézz mert meghalsz!” És mikor odaéjt nem tudom milyen ... bal kézzel vagy jobb kézzel, valamerre el kellett neki hajítani ezt az inget. Úgy is lett, mikor elhajította, akkor kiabált a bábaasszony, hogy: „Segícscs rajtam ...” Nem szólt ídesapám, mert ha szólt vón, baj lett vón. Másiknap hallaccott, hogy a bábaasszonynak keze-lába össze van törve. Rimánkodott János bátyámnak, hogy gyógyícsa meg. Az azt mondta neki: „Nem gyógyítlak meg! Nagyon jól tudhattad, hogy kivel kötöl ki! Hát akkor dögölj meg!” Meg is dögölt akkornap. Akkornap meghalt.”

- „Asszony vót a beteg és a pendelyit kellett hogy elvigye. És egy pálcával a pendelyt megverte és 7 egér ugrott ki belőle ... meg is gyógyult.”
- „Azért viaskodtak mert a másik megrontott valaki mást, oszt akkor úneki szóltak. Oszt akkor ezek így összeverekedtek. Ha győzött akkor /a megrontott személy / felszabadult. Mert emlékszem rá, a nagyapámnak vót valami unokaöccse. Oszt dohánt csomóztak. Oszt egy jány, meg a jánynak a szüleje szerette vóna ezt a fiút. A meg nem adott rá semmit. Oszt itt vót a nagybátyámnál, hát mit adott az Isten ... Íccaka nem hagyta aludni. Nem tudott aludni, őt nem tudott dógózni. Hát oszt elmentek ehhe a Hajzerhe, ez oszt ... Nagyapám sorolta, hogy – azt mondja – „Hallottam én valami ... valami mozgást, ... de hogy mi.. össze vót törve reggelre minden. Ott összeverekedtek. De mind a ketten a kúcslyukon mentek be! ... Bent a lakásba ...”
- „Azt mondja, hogy ű a két szemivel látta, hogy kiúzta az ördögöt a gádzsóból. Azt mondja, az illető úr mikor a templom felől jött, makogott az ördög benne. Nem szerette a templomot. Na majd osztán én nem tudom hogy ki, beszélt János bátyámmal. Az üzte ki belőle az ördögöt. Azt mondja olyanforma vót, hogy két bika összezsapott. Azt mondta az embereknek, hogy – tán ű veres bika vót, a másik mit tudom milyen ... oszt – azt mondja –, ha a veres gyenge – az vót ű – akkor a másiknak a kishányodrűt a csákánnyal ... hogy hítták ezelőtt ... fokes! „Üssítek, gyengiccsítek mer akkor megöl!” Na osztán nem kellett segítéscs, ű kiugrasztotta ... elugrasztotta a bikát. Hogy oszt eltűnt vagy mi lett, nem tudom. Az ördög kiment a gádzsóból csakugyan.”
- „Úgyhogy az elment a családtól egy-két napra az erdőbe. Mire visszament, tisztán össze vót verve. Az erdőbe, ott birkóztak, hogy kivel-mivel, azt nem tudom. Azt mondta abban az időben, neki meg kell birkózni a szellemekkel. Elment az erdőbe, osztán űk ott vitatkoztak, még a fák is meg vótak hajladozva, össze vót törve minden.”

- „Vót, hogy kint dógoztak a földön. Mondták neki: „Még ezt a kicsit kapáljuk meg, János bácsi!” Azt mondja: „Nem lehet, mán itt az idő, nekem mennem kell vívni. Ha én leszek az erősebb, nem veri el a jég a határt, de ha vesztek, igen.”
- „Azt mondják, ha jött egy nagy üdő, akkor úk felszálltak – ilyesmit mondtak –, és akkor tüzes karddal nagyon sokat verekedtek. És vót olyan üdő, hogy nagyon nehéz vót neki átharcolni. Mert azt mondták, hogy a nagy üdőjárast is ű befolyásolta. Hogy elterelte azt a rossz üdőt, meg jégesőt, meg aztán zivatart, meg mindent. És mondta, hogy ű akkor nagyon elfáradt.”
- „Bika képile viaskodtak, oszt akkor összeverték egymást. Na igen, az egyik macskaszínbe vót, a másik meg kutya színbe. Hallottam, hogy nem egyforma színbe vótak.”
- „Birkóztak. Fent a felhőkbe – ahogy mondták – bika képileben. Azt is megmondta, hogy ű milyen szőrű lesz. Olyan kormos bika. Ő vót a kormos. De ugyi, hát ki tudott neki segíteni odafent. Hát ugyi ha most én ... Egy szellemmel nem merék szembe menni. Ha bal kézzel ütné a lábát. Akkor segítene.”
- „Vót mikor jött egy nagy üdő felfele, osztánhát Hajzer meg kiment. Hát ugyina, nem tudták mér ment ki. Na, majd vígelett az üdőnek. „Hát – azt mondja – nagyon megszenvedtem!” „Hát hun?” – azt mondja – „Hát mit gondoltok, milyen jég lett vóna itt?” Ű – azt mondja – szembeállt és még csak meg se vót ázva, szárazon ment be a nagy üdőbe. Csak elfáradt.
Azt mondja: „Nehezen bírtam vele – azt mondja – a felleg lehúzott – azt mondja – míg megmenttem a jégtől ...” Ezeket hallottam.”
- „Jött egy nagy üdő, nagy fekete felleg. Jött avval a nagy felhövel egy nagy bika. És mondta, hogy neki mostmán menni kell és avval a bikával neki meg kell vívni. És akkor ű is bikává változott és akkor úk összeviaskodtak. Összehasgatták egymást. Megbirkóztak. Az vót, hogy amék nyertes vót az maradt meg, az egyik meghalt. De Hajzer győzött.”
- „Ha jól emlékszek, úgy mesélték az öregek, hogy ők kilencen vannak a világon állítólag és egy bizonyos időnként ők tanálkoznak. De mán mikor elérik ezt a bizonyos kort, akkor újra születik helyettük másik. És ők bizonyos időnként ilyen viaskodáson mennek keresztül. De ez nem szabad szemmel látható valami állítólag. Hát ilyenkor mikor oszt eltűnt így két-három napra, nem tudták ... még a felesége se tudta, a családja se, hogy ők akkor ott mit csináltak. Területük vót nekik, de hogy mi határolta be ezt a területet... Kilencet mondtak, hogy vannak ők összesen.”
- „Azért küzdöttek, hogy méknek a tudása nagyobb. Keresztútnál. Lent a földön küzdöttek, de csak mindig a keresztútakat keresték. Azt is mondta, ha hí segiccsíget,

hogy ne üsse csak mindig a hátsó lábát. Feketébe, meg piros bikába lehetek. Az egyik fekete, a másik meg piros bika vót. Íccaka sose vót otthon. Este 11 után mán vette a bottyát, amit össze akart szedni, oszt akkor ű mán ment. De az útakon nem nagyon, hanem keresztirányba járt. A fődeken keresztbe. Az erdőbe is ha ment, ű tudta, hogy mék irányba kell menni, ű ott se az úton ment.”

- „Az azt mondta, hogyhát: „Tegyél asszony tarisznyát, mert nekem el kell menni!” El is ment. Azt mondta neki találkozója van. Elment. Mondta, hogy hun fog vele tanálkozni. A Márai-hegyódalba ... igen a Márai-hegyódalba fognak tanálkozni, mert ütet oda híjják. Tarisznyát tett magának, elment, oszt majd két nap múlva mentek utána, megkeresik az öregot. Oszt akkor mán ott vót megfojtva. Az a másik, akivel tanálkozott. Nem mondta meg, sose mondta meg a nevit, kivel tanálkozik. A másik erősebb vót mint ű, oszt megfojtotta. A tudása vót nagyobb. Így mondták azok a régi öregek, hogy meg kellett nekik küzdeni a tudásukkal.”
- „Mondom, hogy az úgy vót, az előre megmondta, hogy most mán neki meg kell halni, mert a többi társai nem engedik soká hogy éljen. Mer azok erősebbek mint ű. Biztos nagyobb, magasabb vót a tudományuk, arrúl vót szó. Így osztán azt is megmondta, hogy űneki a más határján kell meghalni és megmondta, hogy hun keressék ütet. A más határján. Ott kerestfk és meg is lelték ottan. Mondom, a Bortnyák-határ, meg a Csanádi-határ. Ott vót egy nagy gelegonyefa fenn, oszt ű ott halt meg. Nagy hegy tetejin. Hegyirinc vót az végig, oszt ott vót a határ.”
- „Egy nagy üdö jött, oszt ha jött a nagy üdö, az öreg vette a kaszát, oszt felment a dombra. A domb tetejin. Ott halt meg az öreg. Kaszával, nyeletlen kaszával, azzal harcoltak ezek a táltosok ... nyeletlen kaszával ... rendes kaszával, csak nem vót nyél benne. Oszt ott halt meg a domb tetejin az öreg.”
- „Egyik alkalomkor elküldte a fiát, hogy mennyík, hozzík neki pájinkát. Oszt soká jött a fia, ű meg elment egy dombtetőre. Ott várta, hogy hazajöjjön. Mán soká jön, soká jön. Hát eccer jön a fia hazafelé, hát akkor az apja ott vót, ott vívott mán akkor kaszával, mindennel a világon. Állítólag tán egy másik haverjivel. Egy olyannal, aki szintén foggal született. Azt mondták ezelőtt, hogy táltos vót. És utána oszt szegíny addig küzdött, addig küzdött, hogy ott meghalt a dombtetőn. Oszt akkor hogy hogy vitték haza, vagy hogy nem vitték haza, vagy haza se vitték, egyenesen behozták, ezt mán igazán nem tudom megmondani. Csak mondom, azt nem is engedték, hogy bevigyék a házhoz mikor meghalt, temetni is onnan a feszülettől temették el. Mikor temették a kopersón már akkor is ahogy ott feküdt szegíny, szép fehér ing vót rajta. Oszt az orra vére úgy folyt neki még akkor is kifelé, úgy folyt a vér az ingre. Oszt mikor eltemették, valaki jött ott ... jöttek ott keresztül a temetőn. Oszt hallották, olyan mélyről dübög valami. Ahogy dübögött valami, hát odamentek, hogy hát mégis merről halják a dübögést. Egy friss sírhant ott vót, odamentek, megálltak, ott dübögött, ott dübögött lenről

valami. Oszt megijjedtek, kiszaladtak, oszt mondták a fiúknak. Mert vót két fia. Oszt mondták nekik: „Gyertek, mert apátok dübög a sírban!” De nem mertek a fiúk kimen-
ni, hogy kiássák az apjukat. Szóval eljönni eljöttek, meghallgatták, de nem mertek
hozzányúlni, hogy kiássák. Hogy oszt meg vót halva, vagy el vót rejtözve, vagy mi vót
vele ... Én ezt így hallottam.”

- „Majd mikor meghalt, ott a feszületnél a keresztül temették el. És ahogy ott feküdt a
koporsóban, a piros vér itt folyt az orrán kifelé. De az orvos azt mondta: „Nem ...
Temetni kell elfele. Temessék elfele!” Ót hallottam olyat is, hogy mindig mondták
nekik – a fiúknak mondták hogy az apjuk nem vót meghalva, csak el vót rejtözve.”
- „Megmonda előre. Nem tudom, valami fa alatt halt meg. Megmonda a feleséginek,
hogy: „Ne búsújj, nem a te ágyadba halok meg!” Úgy is lett. Azt mondják, eccer
mentek, ott fekszik valami fa alatt. Diófa, milyen fa, én nem tudom, valamilyen fa
alatt. Nem tudom milyen fa volt. Hát nízik, hát János bátyám ott vót meghalva. Ak-
kor oszt szóltak, akkor ment a sógora a két csikóval. De mondom. Senki a szekeren
nem ült, csak ú, meg János bátyám. És tiszta tajték lett a két három éves csödör. Mire
azt a picit embert bevitték. Alig bírták. Hogy hányan ültek rajta, azt csak a Jóisten
tudja, mert az mindent tud. De hogy nem maga ... Mert attúl két csödöröcsikó nem
tajtíkozik biztosan.”
- „Idesapám magyarázta, hogy János bátyám rejtezett. Mondta neki, hogy ü életbe
vót, de a lelke az kijött belőle, oszt ott nízte a testit...”
- „Olyan vót, mint a valóságos árnyék. Itt van ez az árnyék és ez menne össze-vissza,
én meg csak itt állok ... Ugyanúgy verekedtek, mint így, de ott nem látszott késszú-
rás. Hiába szúrta az árnyíkot.”
- „Az vót olyan, hogy vihart csinált. Na, hallottam egy viccet róla. Hogy igaz vót,
nem vót? Hogy például az öreg Gál Sándor bácsi mindig incselkedett véle, hogy:
„Tudsz te, a francot tudsz. Nem tudsz te semmit!” Azt mondja: „Jó.” – azt monda –
oszt eccer csak jött egy vihar, oszt az összes hodálytetőt ... olyan tűzkarikákkal jött
... az összes hodálytetejit lehányta neki.”
- „Arattak. Ott vót ez a Hajzer János. Azt mondja: „Na igyekezzetek, mert jön a nagy
üdő felfele és vágjátok és ha a Jóisten megsegít, akkor még levágjátok!” Oszt a gaz-
da meg azt monda, hogy: „Akár segít, akár nem – azt mondja – ezt mán úgy is le-
vágjuk, nem hagyjuk itt ezt a kicsit.” Akkor aztán nem tudom hogyhát ő bosszulta
meg, vagy hogy mi által, csak azt mondják, keveredett olyan üdő, meg olyan zivatar,
meg minden, hogy akkor oszt nem tudták elvégezni.”
- „Vót itt egy nagy birtokos: Derzsi. Itt is vót tanyája, oszt ugyi a naccságosúr járt onnan
ide, innen vissza. Most itt a szomszédba lakott valamikor az öreg Karca bácsi, aki vót

a prádéskocsisa. Na, oszt ugyi, onnan eljöttek. Sütött a nap, jó idő vót. Az urat kivitték a másik tanyára. Azt mondja Hajzer: „Lajos komám! Igyekezzél hazafelé, mert mindjárt jön az eső!” Azt mondja neki: „Bolond vagy te! Hát nem is láccik semmi!” Azt mondja az öreg, mikor elindult, nem tött bele vagy 15-20 perc, mint egy ponyva, olyan felleg lett azt mondja, olyan eső lett, még a gatyája is átázott.”

- „Minálunk történt meg, mán a nagyapám idejibe – nekünk sógorság vót. Hát osztán nagyapám nem hitt neki: „Nem tucc te semmit, Jankó!” „Hm, sógor – azt mondja – én nem mondom, hogy tudok ...” Hát osztán – azt mondja – eccer a lámpába nem íg a ... petró vót abba az időbe. Nem ígett... füstölt. Hát ... hozzatok a másik bótbul. A se ígett. A lámpa füstölt, nem ígett. Hát osztán mérges vót nagyapám: „Ez a Jankó csinált valamit. Ez a Jankó dóga!” Hát szombaton íg a lámpa, ugyanaz a petró ... Azt mondja nagyapám: „Na, figyeljétek, megjön Jankó!” Hát nemsoká jött Jankó. Hát azt mondja nagyapám: „Te piszkos gazember sógor! Hát mit csináltál a héten velünk? Itt a setétben...” „Hát hisz Jankó nem tud semmit...” „Ennyit tucc!” – azt mondja.”
- „Akkor vót, mikor a lakodalomba nem ment velek. Anyám is, meg az ű felesége is, meg ű is mondták: „Gyere, Sándor, gyere velünk, gyere mennyünk el együtt” Aztán hát hivatalosak vótak – nem ment apám. Na, osztán majd este lett. Hát elment írte. A fa tetejin vitte. Azt mondja, hogy nem látott senkit, semmit se de ű ott repült a fa tetejin. Aztán mikor letette akkor meg beleverte a fagyba. Esett-bukott ... Na igen. Anyám mán ott vót a lakodalomba, mikor mán Hajzer odament. „Na – azt mondja – Ágnes, mingyárt jön az urad. Mingyárt mond valamit ...” Mán akkor megjáratta az erdőt vele. A fa tetejit. Nekiállt, hogy: „Mír csináltad ezt velem?” „Én? De buta vagy – azt mondja –, hát én itt vagyok. Hát te meg hun vótál? Mír nem jöttél el velünk mikor híttunk?” Anyám sorolta, apám nem dicsekedett vele.”
- „Eccer elmentek hozzá a csendőrök: „Hajzer bácsi, velünk kell jönnie!” Beleegyezett: „Jól van, de üljenek le egy kicsit!” A csendőrök leültek. Kis idő múlva megszólalt: „Na most mán mehetünk.” De a csendőrök nem tudtak felállni a székből, akárhogy erőlködtek. „Jól van, Hajzer bácsi, nem kell velünk jönni csak engedjen el bennünket!”
- „Eccer két csendőrt küttek érte, mer hogy gyógyított. Oszt értékűttek két csendőrt. Hát János bátyám meg persze tudta. Leültette a két csendőrt oda az asztalho. Elibéjek tette a kancsót, poharat, megöntötte borral: „Na iganak az urak!” Igen, ám nem bírták az asztaltúl a decis pohár bort felemelni. Níztek egymásra. Nem mertek szólni, csak vártak. Azt mondja János bátyám: „Mindjárt – azt mondja – egy kicsit átötözök, oszt megyek.” Hát ott níznek egymásra. Nem mertek szólni. Nem bírják a decis pohár bort. Majd oda került a sor, hogy felötözött János bátyám. Azt mondja: „Hát mír nem iták?” – mintha nem tudná. „Hát János bátyám – azt mondja –, ne tessék haragudni, de mink nem bírjuk.” Akkor oszt bevallották, hogy nem bírják. „Énértem jöttek?” „Igen.” „Oszt a decis pohárt nem bírják ...? Na, igyák meg az urak, mennyenek, majd megyek

én is. Mire maguk ott lesznek, ott leszek én is.” Mán János bátyám visszafele jött, el is intézte a dógát, mire a szembejövők odaírtak.”

- „Vót ez az öreg Nagy Imre bácsi szegíny, a Lontya Nagy Imre bácsi. Az azt mondta: „Ó, tudol te a fenét, nem tucc te semmit!” Azt mondja Hajzer: „Na jössz velem Amerikába?” „Ó, ne hülyéskedj mán – azt mondja hát hova mennél Amerikába?” „Na gyere, elviszlek. Jössz?” – azt mondja. „Megyek.” Oszt egy kis idő múlva mán négy lú egy gyönyörűszip hintóval megállt az utcaajtóban. Oszt kutyák vótak benne, oszt lúnak látszott, hogy lovak. Beleült az öreg Imre bácsi. Nem értek még tán a Gébárig sem, mán akkor azt mondta az öreg: „Ájjál meg János – azt mondja – ájjál meg! Én mán nem megyek Amerikába – azt mondja –, nekem mán tiszta vér a fenekem – azt mondja – nízzed, tiszta vér még a nadrágom is!” „Nem? Hát gyere, menjünk Amerikába!” „Nem megyek Amerikába – azt mondja – mennyünk vissza!” Akkor oszt mondta neki: „Hát akkor eriggy vissza magad!” „Hát inkább úgy megyek, nem is ülök mán fel a hintóba, hazamegyek én mán innen magam is. Attúl kezdve aztán azt mondta: „Hát tényleg igaza van ennek a Hajzernek, csak tud ez valamit.”
- „Akkor itt vót ez a Lontya Nagy Imre bácsi. Mindíg azt mondta, hogy vigye ki hát ütet Amerikába. Oszt eccer el is vitte. Az el is vitte, úgy, hogyhát odaállt ... ngy kutyá vót befogva egy hintóba. Oszt: „Na gyere komám, újj fel!” Felült. Oszt mire a Románsírho értek, akkor a seggin mán nem vót nadrág, hát a földön csúszott vígig. Az meg azt hitte, hogy a hintóba ül.”
- „Eccer elmeséltek megint egy másik jelenetet. Itt Vértes alatt vót egy Kónyáné-féle kocsmá. De hogy abba az időbe ki mért benne, én nem tudom. Vót egy fiatal ember abba az időbe, olyan idejű, mint ez a Hajzer. Lontya Nagy Imre. Összejöttek mint fiatalok, mert egyidejűek vótak.
- És ez a Lontya Nagy Imre bácsi kint vót azelőtt Amerikába. Oszt hazakerült. Nem tudott meggazdagodni. Megint ott ittak, ott összejöttek. Mondja neki: „Te Hajzer! Ha te mindent tudol, vigyél ki éngem Amerikába!” Nem szólt semmit. Majd víge lett, itten viccelték ezt a Hajzert. Oszt itt a faluszélen vót egy ilyen nagy erdő. Azt mondja, keveredett egy forgószél ... ezt a Nagy Imre bácsit ott fennt ... ott kóvályogtatta fent az erdő tetején. Hogy oszt utána hogy bonyolódott ez le ... Csak oszt azt mondta: „Jó van Hajzer, vigyél mán haza, ne vigyél mán éngem Amerikába!”
- „Bent vótak valami kocsmába. Oszt valamit mondtak János bátyámnak. Persze azok se hittek semmit. Oszt János bátyám azt kérde tőlük, hogy: „Akartok menni Amerikába?” „Hát hogyne!” Hát nem hittek azok semmit. Megérkezett valami fogat. Kutyafogat, vagy lúfogat ... Valami fogat megérkezett. „Na – azt mondja – gyertek!” Hát azok fel is ültek. Igen ám de mire felültek, el is tűnt. Oda is lett. Nem tudom miféle hegyek vannak ott ... Ott úgy odavágta őket, hogy elég vót nekik feltápiszkodni, oszt onnet kezdtek hazamászkalni. Akkor oszt kezdtek hinni.”

- „Vót egy Kiss Antal nevű. Oszt odajártak dógozni ezek a Hajzer családok. Oszt nem fizetett meg nekik rendesen, osztán a két fiatal párt összeállította, táncolni kellett nekik. Húzták nekik. De fél íccaka táncoltatta. Muszály vót nekik táncolni. Oszt eccer mentek vóna a zsírosbodonho, hogyhát venni ki valami zsírt. Oszt egy nagy csomó lúszarral vót tele a bodonnyuk.”
- „Eccer mentek az uccán. És hallották, hogy a levegőbe szépen muzsikáltak. Ez éjjel vót, sőtítedés után. „Ej, megy az öreg Hajzer, megy az öreg Hajzer!” Ott beszílték egyik a másíknak. Eccer a nagy zeneszó leállt és egy nagy rossz sütőteknőt ledobtak elibük. Oszt az szanaszíjjel vót hasadva. Oszt mire űk odamentek, egy csomó lúszar vót benne. „Egyitek, basszátok meg!” Lekiabált.”
- „Vót, hogy ment a határon, és csak a puska láccott. Ő nem láccott, csak a puskát látták. Mondták, hogy: „Na ott megyen Hajzer!” – a puskát látták. A puska ment.”
- „Az is vót, mikor itt tanyázott. Osztánhát eljött az idő, hogy neki menni kell. Megnézi az órát: „Hú – azt mondja – otthon kéne lennem!” Erre kijött – azt mondja – ki-kísérték a kapuig. Oszt csapott egyet a kaszájával, oszt nem látták tovább. „Hát – azt mondja – hova lett? Eltűnt innen.” Abban az időben mán haza is ért.”
- „Hát ezelőtt gyalog jártak, nem kell mondani. Debrecenből jöttek hazafele a vásárbúl. Hát János bátyám elmaradt. Idesapám jött, meg János bátyám. Hát azt hitte idesapám, hogy majd jön. Biztos megállt valahun, oszt majd jön. De János bátyám nem jön. Hát mán megunta. Nízeget, nem jön. Hát ű csak ment szíp lassan. Hát eccer odaníz – mert vígig árok vót, most is van –, odaníz, a setíbe egy fehér valami fekszik. Na most. Ha megnízi akkor nekiugorhat, mert ezelőtt divat vót a veszett kutya, nagyon is. Ha nem nízi fél vígig, tehát mindenhogy baj. Csak odamegy szól ... vagy megrugta ... hát nem tudom. Hát ugrik János bátyám a bundából kifele. Azt mondja: „Énnye öcsém, de soká írtél ide!” Azt mondja neki idesapám: „Hát én ott vártalak téged ...” „Hát mán én haza is mentem, meguntalak várni, visszajöttem, oszt lefeküdtem.” Hozta a bundát magával.”
- „Akkor eccer elmentek kántálni a fiúk. Jani bátyám, meg az apám, meg egy másik fiatalember. Hát mennek, mennek oszt majd az út derekán, arra messzire látják az öreg Hajzert. Visszafordultak, hogy: „Na mennyünk mert mostmán nincs otthon János bácsi!” Hát mikor kántálni odamondják hogy: „Szabad az Istent dicsérni?” Kiszól az öreg Hajzer: „Szabad.” Azt mondja idesapám, hogy majdnejem a földhő ragadt a lábuk. De elszaladni se mertek. Mert hát akkor mán fíltek tüle. Na, osztán bementek, oszt nízik, hát az asztalnál ott ül a lócán. Hát most tessík mán elképzelni, mikor arra indult, ment, ment, űk meg futva vissza. Oszt hamarabb ott ült a lócán.”

Irodalom

- BALÁZS János: A magyar sámán réülete. Ethn., 1954.
- BALOGH István: Hajdúság (Hiedelemvilág, történeti hagyományok c. fejezet) Budapest, 1969.
- BARNA Gábor: Mitikus alakok a Hortobágy környéki falvak és a hortobágyi pásztorok hiedelemvilágából. In.: Műveltség és hagyomány XV–XVI. (szerk.: Gunda Béla), 1972–74.
- BARNA Gábor: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén. (Természetfeletti erejű személyek c. fejezet) Budapest, 1979.
- BARNA Gábor: Hiedelemalakok Hajdúböszörmény néphitében. In.: Hajdúsági Múzeum évkönyve VI. (szerk.: Nyakas Miklós), 1987.
- BÁN Aladár: A Toldi-monda alaprétege. Ethn., 1917.
- BÁRCZI Géza: Magyar szófejtő szótár. Budapest, 1994.
- BENEDEK Elek: Magyar mese- és mondavilág. Budapest, 1987.
- BODGÁL Ferenc: Egy miskolci „tátos” 1741-ben. In.: Néprajzi közlemények, 1960.
- DIÓSZEGI Vilmos: A viaskodó táltosbika és a sámán állat alakú életlelke. Ethn., 1952.
- DIÓSZEGI Vilmos: Adatok a táltos révülésére. Ethn. 1953.
- DIÓSZEGI Vilmos: A pogány magyarok hitvilága. Budapest, 1967.
- DÖMÖTÖR Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Budapest, 1981.
- FÜVESSY Anikó: Pénzásó Pistához, a tiszafüredi táltoshoz fűződő hagyományok. In.: Néprajzi Tanulmányok, 1982. (szerk.: BALASSA Iván–UJVÁRY Zoltán)
- FÜVESSY Anikó: Tiszafüred környéki kincskereső történetek. In.: Hiedelmek, szokások az Alföldön, Szolnok, 1992. (szerk.: NOVÁK László)
- HOPPÁL Mihály: Sámánizmus napjainkban? (A sámánizmus mai formái a magyar népi hitvilágban) Világosság, 1982/5. sz.
- KLANICZAY Gábor: Benandante – Kresnik – Zduhac – táltos (Sámánizmus és boszorkányhit érintkezési pontjai Közép-Európában) Ethn., 1983.
- KODOLÁNYI János, ifj.: A táltos a magyar néphagyományban. Ethn., 1945.
- LÁSZLÓ Gyula: A magyar táltos alakjáról. Ethn., 1959.
- LUBY Margit: Bábelelte babona, Budapest, 1983.
- Magyar Néprajz VII. (szerk. HOPPÁL Mihály), Budapest, 1990.
- RÓHEIM Géza: A bűvös tükör. Budapest, 1984.
- SOLYMOSSY Sándor: A vasorrú bába és mitikus rokonai. Budapest, 1991.
- SZŰCS Sándor: Táltosok és boszorkányok a Nagysárréten. Ethn. 1938.
- SZŰCS Sándor: Időért viaskodó táltosok. Ethn., 1951.
- SZŰCS Sándor: Ősi mintájú ábrázolások pásztori eszközökön. Ethn., 1952.
- SZŰCS Sándor: Viaskodó táltosok a nagykunsági néphitben. Jászkunság 1951/I. sz.
- SZŰCS Sándor: A sámánizmus emléke a nagykunsági népi orvoslásban. Alföld 1975/5. sz.
- VARGYAS Lajos: Magyarság a folklórban és az időben. In.: Az őshazától a Kárpátokig (szerk.: SZOMBATHY Viktor) Budapest, 1985.
- VÉRTESE Edit: Szibériai nyelvrokonaink hitvilága. Budapest, 1990.

Adatközlők (az életkor a gyűjtés idején)

Bródi Miklós 73 éves, Bródi Miklósné (sz. Pákh Róza) 67 éves, Székely Sándor 68 éves, Székely Sándorné (sz. Szakál Mária) 72 éves, Zilahy Lajos 64 éves, Maci József 76 éves, Szabó József 45 éves, Kiss József 62 éves, Szabó Antal 80 éves, Máté János 76 éves, Gál János 77 éves, Molnár Sándor 70 éves, Szabó Sándor 62 éves, Hajzer András 71 éves, Pusztai János 68 éves, és még számosan, akik elmondták, amit tudtak, de névtelenségben kívántak maradni. Valamennyiük segítségét köszönöm.

„GOTT SCHUF IHN SO...“

(Geschichten von János Hajzer, dem Schamanen von Vértes)

Der Schamane ist eine der Personen mit übernatürlichen Kräften in der Welt des ungarischen Volksglaubens, dessen Figur die Forschung – auf Grund der Sammlungen und Analysen von Vilmos Diószegi und anderer – für einen Erben der angenommenen Weltanschauung des Urglaubens hält. Die Bezeichnung „táltos“ und die mit seiner Person verbundenen Glaubensinhalte (durch Knochenüberschuss angezeigte Auserwähltheit, die Fähigkeit sich unsichtbar zu machen, Kampf in Tiergestalt etc.) sind in der Glaubenswelt des Volkes bis heute bekannte Elemente. Diese Glaubensinhalte können in zahlreichen von Ungarn besiedelten Gebieten des Karpatenbeckens nachgewiesen werden, es gibt aber Gebiete, die forschungsmäßig besser erschlossen sind, aus denen mehr gesammeltes Material zur Verfügung steht. Zu diesen gehört auch das Gebiet Bihar-síkság (-Ebene), das in der Forschung – in erster Linie auf Grund der Sammlungen von Sándor Szűcs – als eines der „klassischen“ Gebiete des Schamanenglaubens gilt. Während meiner Sammlungstätigkeit hat sich Folgendes herausgestellt: In der zum betreffenden Gebiet gehörenden Siedlung Létavértes ist die Erinnerung an eine Person namens János Hajzer, den die öffentliche Meinung als Schamanen führt, bis in unsere Tage lebendig geblieben. Mit seiner Figur sind zahlreiche Sagen verbunden, deren Elemente zu einem großen Teil mit den über andere Schamanen gesammelten Daten übereinstimmen.

Die Geschichten über János Hajzer geben ein Beispiel dafür, dass auch heutzutage noch (sogar in unserer unmittelbaren Umgebung) in Urtiefen wurzelnde Inhalte der ungarischen, volkstümlichen Glaubenswelt zum Vorschein kommen können. Zugleich bereichern diese Sammlungen die auch bisher nicht geringe Literatur zum Thema und können als Beitrag zur Erforschung der noch offenen Fragen des Schamanenglaubens dienen.